

ЗНАМЕНИТІ ПОДІЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Владислав
Карнацевич

БИТВА ЩІД, КОНОТОПОМ

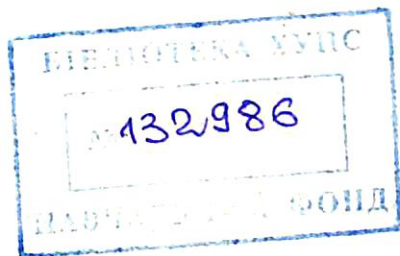
FOLIO

94(477)
K24

Знамениті події
історії України

Владислав
Карнацевич

БИТВА ПІД КОНОТОПОМ

Харків
«Фоліо»
2019

УДК 94(477)

K24

Серія «Знамениті події історії України»
заснована у 2010 році

Художник-оформлювач
Є. В. Вдовиченко

Надруковано на замовлення
Міністерства інформаційної політики України
ДЛЯ БЕЗКОШТОВНОГО РОЗПОВСЮДЖЕННЯ

У разі якщо ви придбали цю книгу,
просимо повідомити на адресу:
books@mip.gov.ua

Карнацевич В. Л.

K24

Битва під Конотопом / Владислав Карнацевич; худож.-
оформлювач Є. В. Вдовиченко. — Харків: Фоліо, 2019. —
121 с.: іл. — (Знамениті події історії України).

ISBN 978-966-03-5097-7

(Знамениті події історії України).

ISBN 978-966-03-9030-0.

Битва під Конотопом, в якій українська армія під проводом гетьмана Івана Виговського разом з кримськими татарами перемогла цвіт московського війська, довгий час була однією з найтаємніших сторінок історії України. Часи змінилися, та запитань з приводу того, що саме відбулося влітку 1659 року і які були наслідки цієї битви, причини того, чому українцям не судилося розвинути успіх, і досі хвилюють істориків і тих, хто не байдужий до минулого рідної батьківщини...

УДК 94(477)

ISBN 978-966-03-5097-7
(Знамениті події історії України)
ISBN 978-966-03-9030-0

- © В. Л. Карнацевич, 2010
- © Є. В. Вдовиченко, художнє оформлення, 2019
- © Видавництво «Фоліо», марка серії, 2010

ВСТУП

Події бурхливого XVII століття в Україні продовжують привертати увагу не лише тих, хто за своїм фахом або хобі регулярно займається вітчизняною історією, але і багатьох інших наших сучасників. Одна з причин цього — молодість незалежної держави Україна. Суверенна ідея вимагала і вимагає аргументації, яку в усі часи шукали в першу чергу в історії країни. Тим більш, в тій історії, що довгий час контролювалася і коригувалася поза межами держави. Оцінки вчинків видатних державних діячів минулого за останні двадцять років змінилися підчас кардинально. При чому те, що почали стверджувати історики, в результаті взяли на озброєння і політики, і журналісти, і кінорежисери, і пересічні українці. Гостроту проблемі переоцінки історії додає очевидна розбіжність у поглядах на неї представників різних верств українського суспільства. Розбіжність, що обумовлена регіональними особливостями, етнічними та мовними відмінностями, віком учасників численних

дискусій і, нарешті, самою історією, навколо якої точаться спори.

Все вказує на те, що фундамент для формування цих особливостей і відмінностей в українській нації був закладений саме в XVII столітті, в ході довготривалої війни, що почалася проти поляків, а завершилася конфліктом за участі багатьох держав і внутрішнім розколом. Ледве усвідомив свою єдність, українська нація опинилася розділеною на частини, причиною чому були як об'єктивні обставини, так і суб'єктивні — боротьба за владу між представниками козацької еліти і протиріччя в інтересах різних соціальних верств. Серед відомих нам по іменам учасників багаторічної конфронтації чільне місце займає і гетьман Іван Виговський. А серед подій, до яких він був причетний останні роки особливо відзначають битву при Конотопі, в якій його військо одержало тріумфальну перемогу над дуже великою московською армією.

Гетьманові Виговському довелося володіти булавою на своєрідному зламі епох. Почавши свою старшинську кар'єру в роки героїчної національно-визвольної війни Богдана Хмельницького, що об'єднала націю і дала їй надію на власну державу, він завершив її, коли в Україні починалася нова ера — розбрату, безладу та розколу, коли нація втратила єдність і втратила державу. Це перебування на межі відзначилося і на тих оцінках, які дають Виговському історики. Для одних він вірний продовжувач справи великого Богдана, останній сильний гетьман доби подвигів

і видатних досягнень, якого не зрозуміли свої і погубили чужі. Для інших — саме з правління Івана Євстахійовича і навіть «завдяки» його зусиллям починається відхід від принципів Хмельницького, про що свідчить договір з ненависними поляками, свара з братами московітами і знехтування правами українського народу. Тобто цей гетьман чи то почав своїми діями Руїну, чи то навпаки був останнім, хто намагався її зупинити. Розбіжність у поглядах на цю фігуру відповідає і тому, як оцінюється Конотопська битва. За Виговського «славного державника» свідчить сам факт перемоги, те, що противник залишив територію України. Проти Виговського «руйнівника» говорить участь у битві татар, чий внесок в перемогу важко переоцінити, швидкий розкол між козаками, що начебто розбили своїх ворогів. Що ж до тих, кого мало обходить такий концептуальний аналіз, Конотопська битва здається цікавою просто як досить загадкова подія з десятками неясних моментів, починаючи від кількості та складу військ і закінчуючи самим місцем, де йшов бій. Врешті-решт битва набула ідеологічних рис і викликає інтерес хоча б тому, що про неї постійно говорять політики найвищих рангів тих самих держав, представники яких в червні 1659 року вийшли на поле бою під Конотопом.

Конотопські події згадуються в усіх основних козацьких літописах — Величка, Самовидця і Граб'янки, але висвітлюються там або схематично, або як у Величка — з великою кількістю деталей, яких немає в жодному іншому джерелі, що наводить на думку про художність оповіді.

Згадують про битву польські хроністи і турецькі історики. Про велике значення баталії свідчить звіт, що був розміщений навіть у німецьких газетах. Набір даних міститься і в російських архівах — це статейний список князя Трубецького, матеріали допитів полонених татар і українців. Історики досліджують листування Виговського і інших учасників подій. Зовсім недавно в Україні було знайдено ще одне джерело, що розповідає про битву — «Хроніка Дерманського монастиря», яку можна було побачити на виставці, присвяченій 350-річчю Конотопської вікторії. Вона ще чекає свого дослідника. Слід зауважити, що вже тоді інформація про битву, наприклад про втрати сторін, дуже різнилась.

В своїх роботах відвели місце битві під Конотопом відомі історики ХІХ століття — Соловійов, Костомаров, Маркевич, Рігельман, Лазаревський. Найбільш правдиву картину створив, мабуть, останній з них. Костомаров, як буде відзначено в одній з глав, схоже, занадто довірився літописам. Радянські історики нібито і не знали, що там відбувалося під Конотопом, бо битва ця якось вибивалася із ланцюга подій, пов'язаних із встановленням «віковічних» дружніх стосунків двох братських народів. Якщо ж вона і привертала увагу, то задля того, щоб підкреслити огидність зрадника Московії гетьмана І. Виговського. В 1990-ті роки історики незалежної України, звісно, вже не так оцінювали і гетьмана, і його перемогу. Серед тих, хто займався проблемою, багато серйозних дослідників. Але нам хотілось би

назвати в першу чергу роботу В. Борисенко, А. Бульвінського і С. Візера «Еволюція українсько-російських відносин у другій половині XVII ст.» і статтю того ж А. Бульвінського «Конотопська битва 1659 р.». Цей дослідник є зараз, мабуть, найвідомішим фахівцем з цього питання у нашої державі. Його ж основний опонент з російського боку — І. Бабулін, що видав, наприклад, книгу «С. Пожарський і Конотопська битва».

В нашій роботі ми спробували ще раз розглянути конотопські події, їх місце в війні, яку гетьман Виговський вів з Москвою. Окремі глави присвячені: початку формувань відносин між двома державами в епоху Б. Хмельницького; особі І. Виговського і причинам загострення відношень гетьманського уряду і північних сусідів; повстанню, що підняли проти Виговського Пушкар і Барабаш; Гадяцькій угоді, яка стала останньою краплею для Москви, що втратила надію дістатися злагоди з гетьманом. Безпосередньо о Конотопській війні (з оглядом на тривалу облогу її можна називати саме так) йдеться в двох главах книги. Остання глава присвячена завершенню війни, короткому огляду подій Руїни, що почала розгортатися в Україні, опису життя Виговського після втрати ним гетьманства.

ЗМІСТ

Вступ	3
Початок. Російсько-українські відносини за часів Богдана Хмельницького	8
Гетьман Іван Виговський. Загострення московсько-українських відносин.....	18
Антигетьманське повстання Пушкаря і Барабаша.....	34
Гадяцька угода. Напередодні Конотопської війни	48
Початок відкритої війни Москви з Виговським. Облога Конотопа	61
Конотопська битва.....	76
Виграна битва, але програна війна	96

Битва під Конотопом, в якій українська армія під проводом гетьмана Івана Виговського разом з кримськими татарами перемогла московське військо, довгий час була однією з найтаємніших сторінок історії України, бо вона розвінчувала чимало великодержавних міфів, особливо про «поконвічне прагнення українців до союзу з Росією». Часи змінилися, та запитань з приводу того, що саме відбулося влітку 1659 року і які були наслідки тієї битви, причини того, чому українцям не судилося розвинути успіх, і досі хвилюють істориків і тих, хто не байдужий до минулого рідної батьківщини...

ISBN 978-966-03-9030-0

МІП
УКРАЇНИ